

VSKS-tieto

Ruotsin ajan Viipuri –
kaupunkikuva ja rakennuskanta keskiajalta isoonvihaan

Panu Savolainen

VSKS-tieto-sarjassa julkaistaan Viipuria ja sen lähialueita käsittelevää yleistä tietokirjallisuutta. Sarjan taittopohjat on rahoitettu Suomen tiedekustantajien liiton tuella vuonna 2023. Liiton toimintaa rahoitetaan tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry:n keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla ja nimellisillä jäsenmaksuilla.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on tieteellinen seura, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa Viipurin ja sen lähialueiden historiasta. Seura on perustettu vuonna 1845.

VSKS-tieto 7

Ruotsin ajan Viipuri – kaupunkikuva ja rakennuskanta keskiajalta isoonvihaan

Panu Savolainen, arkkitehti, FT, arkkitehtuurin historian ja restauroinnin professori

VSKS, Helsinki 2026. 17 sivua.

ISSN 2984-5378.

Ruotsin ajan Viipuri – Kaupunkikuva ja rakennuskanta keskiajalta isoonvihaan

Suomesta Viipurin kaupungin alkupiste on 1200-luvun lopulla perustetussa linnassa sekä linnanmalmille 1300-luvulta alkaen rakentuneessa asutuksessa. Kaupunkioikeudet Viipuri sai viimeistään unionikuningas Erik Pommerilaiselta vuonna 1403, minkä osoittaa tältä vuodelta säilynyt alkuperäinen privilegiokirje.¹ Kaupunkioikeuksia ovat voineet periaatteessa myöntää aiemmatkin hallitsijat, vaikka heiltä ei privilegiokirjeitä Viipurille ole säilynyt. Nykytiedon valossa kaupunkimainen asutus muotoutui kallioiselle niemelle vasta tämän jälkeen, 1400-luvun alkupuoliskon kuluessa.

Viipurin kaupunkikuvan historiasta on kirjoitettu kauan, aina 1800-luvulta alkaen. Monet kaupungin regulointia (1640) edeltäneen ajan kivitalot ajateltiin pitkään kaikuina keskiaikaisesta, kivistä rakennetusta Viipurista. Kaupungin varhaisvaiheista on hyvin vähän kirjallisia lähteitä, varsinkin kaupunkikuvaa koskien.² Siksi Viipurin varhaisen kaupunkikuvan historiankirjoitusta on 1900-luvun loppuun saakka hallinnut enemmän nostalgian ja paikallistunteen välittämä mielikuva vanhasta kivi kaupungista.³ Keskiaikaisen Viipurin kaduille

¹ Ruuth, Johan Vilhelm 1908. *Viipurin kaupungin historia*. Viipuri, 51–52.

² Ruuth 1908, s. 8–37.

³ Gardberg, Carl Jacob & Welin, Per Olof 1996. *Viipuri – Kivistä rakennettu kaupunki*. Helsinki: Otava.

on päästy kurkistamaan vasta viime vuosikymmeninä suoritettujen arkeologisten kaivausten tulosten myötä.

Keskiajan puinen Viipuri ja kivimonumentit

Varhaisimmasta Viipurista ei ole jäljellä juuri mitään, lukuun ottamatta linnaa sekä kaupungin- ja dominikaanikirkon raunioita. 1990-luvulta alkaen arkeologi Aleksandr Saksan johdolla tehdyt arkeologiset kaivaukset ja Viipurin metrejä paksut kulttuurikerrokset ovat paljastaneet puusta rakennettua varhaista Viipuria sekä esineitä, jotka kertovat keskiajan kaupungin Itämeren laajuisista kulttuuriyhteyksistä ja toisaalta paikallisesti valmistetusta tavarasta.⁴

Näyttää siltä, että varhaisimman Viipurin puurakennukset rakennettiin kallioisen niemen notkelmiin ja rannoille. Viipurin kaupankäynti mainitaan asiakirjoissa jo vuonna 1336, mutta näin kauas taaksepäin eivät vanhimmat ajoitetut puurakennukset yllä.⁵ Lähes kymmenessä kohteessa Viipurin vanhankaupungin alueella kaivauksia toteuttaneen Saksan mukaan vanhimmat, lähimpänä peruskalliota olevat hirsirakenteet tehtiin radiohiiliajoitusten perusteella 1410–1420-luvuilla. Nämä Viipurin varhaisimmat rakennukset olivat yksinkertaisia, hirsistä salvottuja parinkymmenen neliön savutupia ja talousrakennuksia.⁶

Viipurin keskiaikaisesta katuverkosta ei ole säilynyt tarkempia tietoja. Arkeologinen aineisto kertoo selvästi, että Viipurissa tapahtui merkittäviä katuverkon ja tonttijaon muutoksia läpi keskiajan, 1500-luvun ja 1600-luvun alun, ennen kuin kaupungin maanmittari Olof Gangius tallensi asemakaavan ensi kerran kaupunkimittaukseen vuonna 1638.⁷

Keskiajan Viipurista tunnetaan kuitenkin useita kaupunkikuvalle tärkeitä rakennuksia, joiden keskiaikaisestakin asusta on yhä jotain jäljellä. Tärkein niistä on 1200-luvun lopulta alkaen rakentunut Viipurin linna, joka käsittää merkittäviä lisäyksiä aina 1800-luvulle asti sekä sen jälkeisiä restaurointeja ja rekonstruktioita. Linnan rinnalla kaupungissa oli keskiajalla kivistä rakennettu

⁴ Saksa, Aleksandr 2020. ”Viipuri maan alla. Keskiaikainen karttakuva ja arkeologinen aineisto”. Teoksessa *Viipuri – Historiallinen kaupunkikartasto. Vyborg – Historic Towns Atlas*. Toim. Kimmo Katajala & al. Helsinki: AtlasArt, 12–30; Saksa, Aleksandr 2021. ”Archaeological Discovery of Medieval Vyborg – The Town Development in the 15th–17th Centuries According to the Materials Obtained during the Archaeological Excavations in 1998–2012”. *ISKOS* 24 (2021), 146–160.

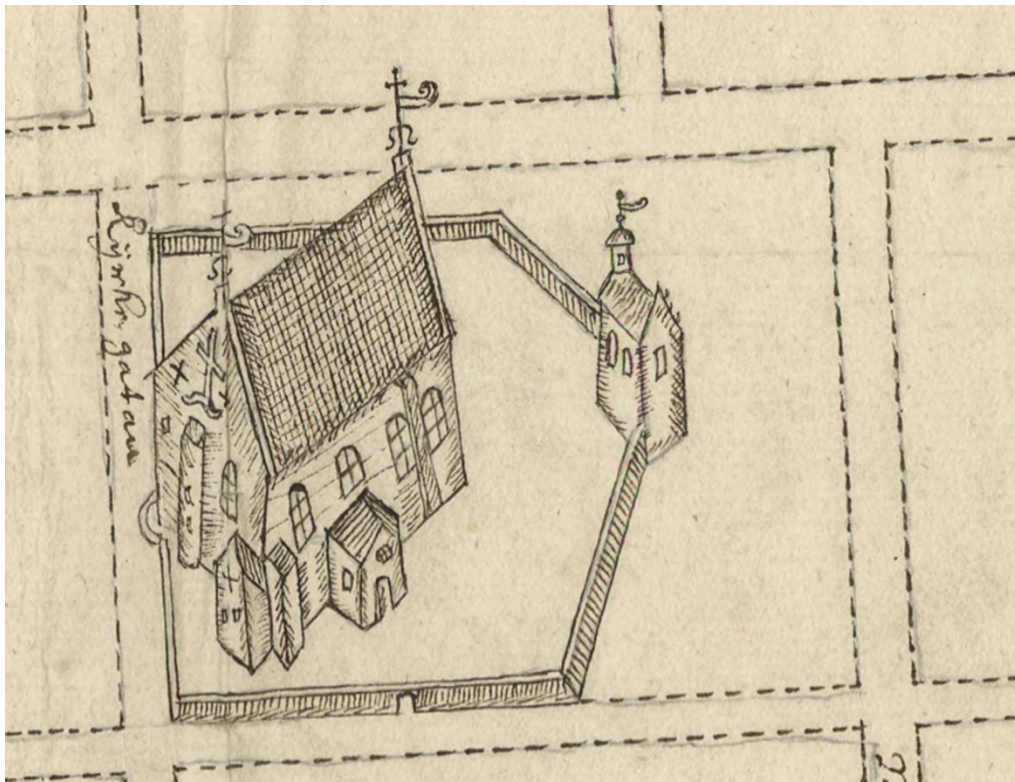
⁵ Ruuth 1908, 21.

⁶ Saksa 2020, 24.

⁷ Kostet, Juhani 1995. *Cartographia urbium Finnicarum. Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 42.

raatihuone sekä kolme kirkollista kompleksia: kaupunginkirkko, dominikaanikonventti ja fransiskaanikonventti.

Kaupungin seurakunnan kirkko mainitaan ensi kerran vuonna 1403 Vatikaanin arkiston asiakirjoissa, ja samaisen arkiston asiakirjassa vuodelta 1418 sen mainitaan olevan pyhitetty Marialle ja Pyhälle Olaville.⁸ Vuonna 1411 novgorodilaiset polttivat kirkon vallatessaan Viipurin. Kirkon jälleenrakennus oli paavillisten anekirjeiden ja muiden kirjallisten mainintojen perusteella käynnissä 1410-luvulla, mutta ei ole tiedossa, oliko kyseessä kivitakko, joka nykyään on raunioina. Tiilestä ja harmaakivestä tehty kaupunginkirkko Viipurin vanhankaupungin keskelle nousi viimeistään 1430-luvulta alkaen. Tekijät tulivat todennäköisesti Suomenlahden eteläpuolelta, mahdollisesti Tallinnasta, mikä on pääteltävissä kirkosta 1910-luvun kaivauksissa löytyneistä rakennusfragmenteista.⁹

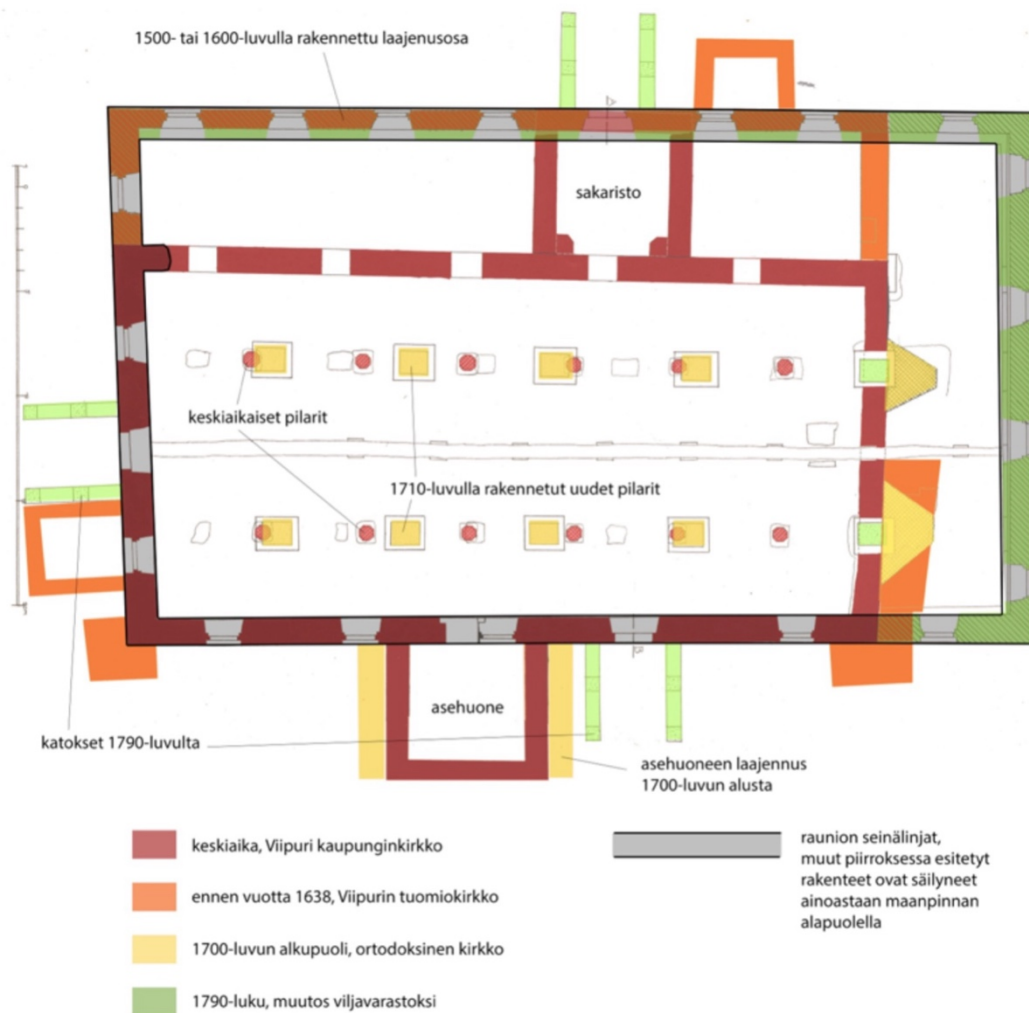

Vanhin Viipurin kaupunginkirkkoa eli tuolloista tuomiokirkkoa esittävä piirros Anders Strengin vuoden 1644 kaupunkimittauksessa. Kuvassa keskiaikainen kirkko ja viereinen tapuli on esitetty varsin realistisesti. Kuva: Ruotsin valtionarkisto.

⁸ Ruuth 1908, 22.

⁹ Rinne, Juhani 1914. "Viipurin entinen tuomiokirkko". *Suomen Museo*, 53–67; Rinne, Juhani 1914. "Viipurin entinen tuomiokirkko II". *Suomen Museo*, 79–94; Saksa, Aleksandr & Savolainen, Panu 2015. "The Old Cathedral of Viborg – Historical Archaeology of the Easternmost Cathedral of the Swedish Empire". *Mirator* 16/1 (2015), 53–70.

Viipurin kaupunginkirkko oli yksi suurimmista ja arkkitehtuuriltaan vaikuttavimmista rakennuksista keskiajan Turun hiippakunnassa. Se oli muurattu pääosin tiilestä, mikä oli poikkeuksellista, ja siinä oli paljon kalkkikiviornamentiikkaa. Pohjamuodoltaan se oli tavanomainen, joskin poikkeuksellisen suuri, suorakulmainen hallikirkko, jossa oli pohjoissivulla sakaristo ja eteläsivulla asehuone.¹⁰ 1600–1900-luvuilla suuria muutoksia kokeneesta ja talvisodan pommituksissa tuhoisasti vaurioituneesta kirkosta on nykyään jäljellä rapistuvat rauniot.

Viipurin vanhan kaupunginkirkon eli tuomiokirkon rakennusvaiheet 2010-luvulla tehtyihin uusiin tutkimuksiin ja tulkintoihin perustuen. Piirros: Panu Savolainen.

¹⁰ Saksa & Savolainen 2015, 63; Hiekkänen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 549–550.

Viipurin vanhan kaupunginkirkon ja tuomiokirkon rauniot kuvattuna kellotornista marraskuussa 2011. Valokuva: Panu Savolainen.

Lisäksi Viipuri oli Turun hiippakunnassa ainutlaatuinen kaupunki, sillä siellä sijaitsi kaksi konventtia: dominikaaninen ja fransiskaaninen.

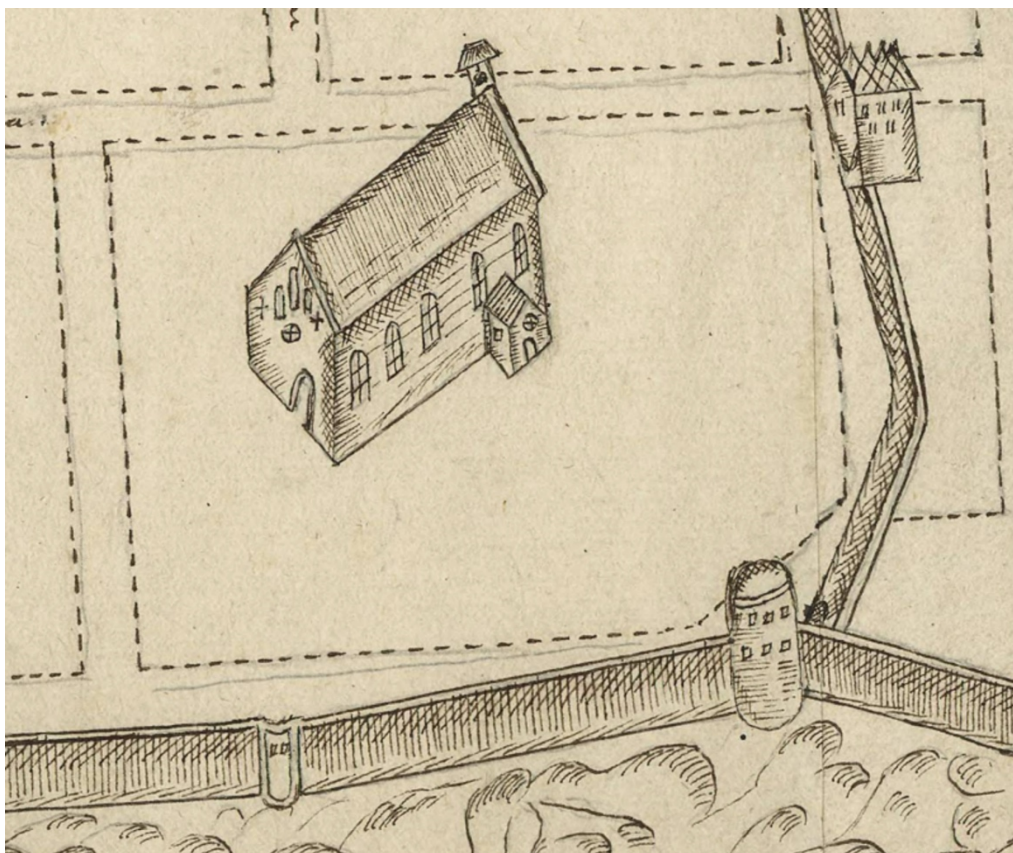
Dominikaanikonventti eli "mustainveljesten" konventti perustettiin vuonna 1392.¹¹ Sen alkuperäisestä sijainnista ei ole tietoa, mutta mahdollisesti se perustettiin jo alkuaan Viipurin etelärannalle samalle paikalle, jonne sen kivirakennukset nousivat vuoden 1477 kaupunkipalon jälkeen.¹² Konventin rakennuksista on nykyään pystyssä vain konventtikirkon raunioituneet kiviseinät.

Fransiskaanikonventti eli harmaidenveljesten konventti rakennettiin 1490-luvulta alkaen, ja sen kivirakennukset ehtivät todennäköisesti valmistua, ennen kuin konventit lakkautettiin Ruotsin valtakunnassa vuonna 1528.¹³ Kummankin konventin toiminta loppui reformaatioon eli uskonpuhdistukseen, ja sen rakennukset otettiin yksityiseen käyttöön. Viimeiset tämän kirkollisen kompleksin jäänteet katosivat kaupunkikuvasta 1950-luvulla.

¹¹ Ruuth 1908, 27–29.

¹² Hiekkänen, Markus 2005. "Viipurin keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo". *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 15. Helsinki: VSKS.

¹³ Hiekkänen 2005.

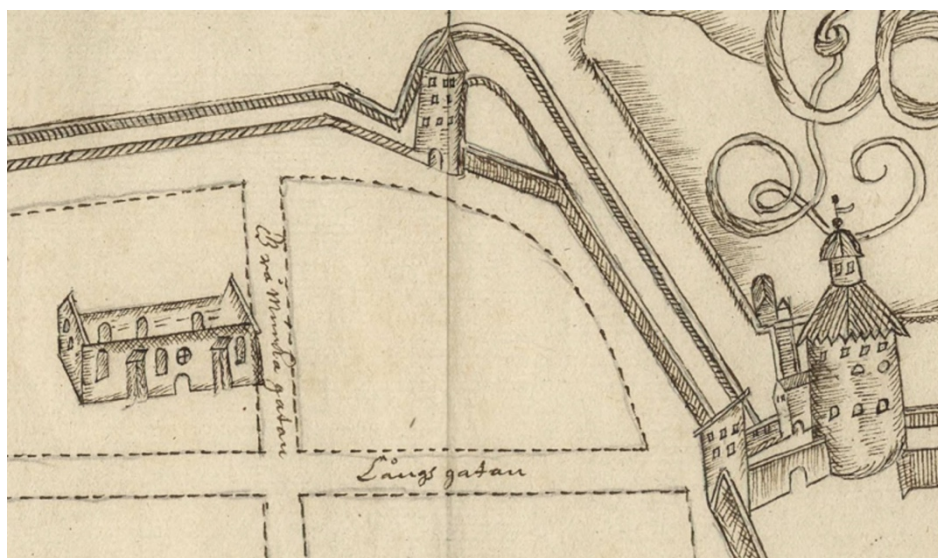
Viipurin dominikaanikonventin kirkkoa eli tuolloista maaseurakunnan kirkkoa esittävä piirros Anders Strengin vuoden 1644 kaupunkimittauksessa. Tuolloin rakennus toimi Viipurin suomenkielisen seurakunnan kirkkona. Ruotsin valtionarkisto.

Viipurin maaseurakunnan kirkko 1800-luvun alkupuoliskon klassisoivien muutostöiden jälkeen 1900-luvun alun valokuvassa. Valokuva: Juho Vikstedt, kulttuurihistoriallinen kokoelma, Viipuri ryhmä L. Lahden museot.

Ainoa piirros Viipurin maaseurakunnan kirkon eli entisen dominikaanikonventin kirkon alkuperäisestä 1400-luvun lopun sisätilasta ennen vuoden 1828 muutoksia ja holvien purkamista. Piirros: Axel Hjalmar Ritz, historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Viipurin fransiskaanikonventin kirkkoa esittävä piirros Anders Strengin vuoden 1644 kaupunkimittauksessa. Ruotsin valtionarkisto.

Kahden konventin ohella keskiajan Viipurissa oli toinen Suomen keskiajan kaupungeille ainutlaatuinen piirre: kaupunginmuuri. Muurin rakennutti 1470-luvulla Erik Akselinpoika Tott, linnanpäällikkö, joka tunnetaan myös Olavinlinnan rakennuttajana. Muuri toteutettiin kasvaneen idänuhan vuoksi. Noin puolentoista kilometrin pituisessa muurissa oli alkuaan kymmenkunta pyöreää ja neliskulmaista tornia. 1470-luvun muurista on uudella ajalla ja lopulta 1860-luvulla tapahtuneiden massiivisten purkamisten jälkeen tallella enää Raatitorni sekä yksittäisiä myöhempien kivitalojen rakenteisiin upotettuja pätkiä.¹⁴

Raatitorni, ainoa säilynyt keskiaikaisen kaupunginmuurin kymmenestä tornista, 1900-luvun alun postikortissa. Karjalan Liiton kokoelma. Historia kuvakokoelma. Museovirasto.

¹⁴ Ks. esim. Neuvonen, Petri 2017. *Linnoituksesta historialliseksi muistomeriksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939*. Väitöskirja, Aalto-yliopisto.

Vaasa-ajan Viipuri ja Sarvilinnoitus

Kuningas Kustaa Vaasa, joka hallitsi 1523–1560, ja hänen poikansa osoittivat kiinnostusta kaupunkien ulkomuotoon, järjestykseen ja puolustukseen tavoin, joista ei ole säilynyt kirjallisia lähteitä aiemmilta vuosisadoilta. Viipurissa esivallan tahtotila näkyi enemmän kuin missään muussa Ruotsin itämaan eli ”Suomen” kaupungissa.

Vierailtuaan kaupungissa 1550-luvulla Kustaa Vaasa määräsi ehostamaan kaupunkikuvaa: oikaisemaan katuja ja siirtämään rakennuksia pois kaupunginmuurin viereltä sekä linjaamaan uuden pääkadun tiheästi rakennetun kaupunkialueen keskelle.¹⁵ Kuninkaan puuttuminen kaupunkikuvaan kertoo kuvaavasti melko tiheästi ja sekavasti rakentuneesta kaupungista, joka ei tyydyttänyt järjestystä arvostaneen kuninkaallisen majesteetin silmää. Kustaa Vaasan määräykset johtivat lähinnä kaupunginmuurin itäosan modernisointiin sekä kuuluisan Pyöreän tornin rakentamiseen, joka on tämän aikakauden linnoituslaitteiden ainoa säilynyt jäänne.

Kuningas Erik XIV antoi vuonna 1562 määräyksen rakentaa kaupungin itäpuolelle uusi, modernein linnoituslaittein varustettu kaupunginosa, joka sai sittemmin nimen Valli. Suunnikkaan muotoinen uusi kaupunginosa oli lähes yhtä suuri kuin keskiaikaisen muurin ympäröimä vanha kaupunki. Rakennustyöt käynnistyivät vuonna 1563, ja ne saatiin valmiiksi vasta vuonna 1594, sillä töitä pitkitti Venäjän ja Ruotsin vastainen sota 1570–1595. Lisäksi kaupunki paloi pahasti vuosina 1575 ja 1594.¹⁶

Kuningas antoi 1570-luvulla määräyksen linjata uuden kaupunginosan kadut suorakulmaisiksi renessanssi-ihanteiden mukaisesti. Linnoituksen itäpäähän rakennettiin Äyräpään ja Panssarlahden bastionit, joista jälkimmäinen on yhä osa Viipurin kaupunkikuvaa. Valmistuneista linnoituslaitteista saadaan hyvä käsitys Ruotsin sota-arkistossa säilyneestä, Viipurin linnoitusjärjestelmiä kuvaavasta mittauksesta vuodelta 1615, joka on myös vanhin Suomen kaupungeista säilynyt kaupunkimittaus.

¹⁵ Katajala, Kimmo 2020. ”Viipurin kaupunki 1500- ja 1600-luvuilla”. Teoksessa *Viipuri – Historiallinen kaupunkikartasto*. Scandinavian Atlas of Historic Towns New Series, Nro 3. Toim. Kimmo Katajala & al. Helsinki: Atlas Art, 40.

¹⁶ Katajala 2020, 39.

Viipurin vanhin tunnettu mittaus vuodelta 1615. Mittauksessa on esitetty linnoituslaitteet ja keskiaikaiselle kaupunkialueelle ehdotettu, toteutumaton bastionisuunnitelma. Ruotsin sota-arkisto.

Puolustusinfrastruktuurin modernisointi ulottui myös Viipurin linnaan. 1560-luvulle tultaessa linna oli yhä pitkälti Erik Akselinpoika Tottin päällikkökaudella (1467–1480) uudistetussa keskiaikaisessa asussaan. Linnan uudistaminen tapahtui samanaikaisesti itäpuolelle rakennetun bastionikaupunginosan rakentamisen kanssa. Linnanpiha ympäröitiin kivimuurilla, linnanpihan puurakennukset korvattiin kivitaloilla, ja vuonna 1561 aloitetussa uudistuksessa rakennettiin linnan tunnusomaisin osa, kahdeksankulmainen torni nelikulmaisen keskiaikaisen osan päälle.¹⁷ Se korvasi samalla paikalla aiemmin olleen korkean keskiaikaisen tornin.

Viipurin kirkolliset maamerkit kokivat monia muutoksia reformaation myötä. Dominikaani- ja fransiskaanikonventit lakkautettiin. Fransiskaanikonventin rakennuksia käytettiin materiaalina kaupungin maallisiin rakennuksiin ja dominikaanikonventin kirkko muutettiin 1500-luvulla viljamakasiiniksi. Samoin tapahtui fransiskaanikonventille, jonka rakennukset sulautuivat vähitellen asuintalojen täyttämään kaupunkirakenteeseen.¹⁸

Siinä, missä konventtien toiminta päättyi, kaupunginkirkko koki pian arvonkohotuksen. Turun hiippakunta jaettiin vuonna 1554 kuninkaan määräyksellä kahtia. Viipurista tuli hiippakuntakaupunki, jonka ensimmäiseksi piispaksi nimitettiin Paavali Juusteen (1554–1563), ja 1400-luvun alkupuoliskolla rakennetusta kaupunginkirkosta tuli Ruotsin itämaan toinen tuomiokirkko. Ei ole tiedossa, tehtiinkö kirkkoon 1500-luvun puolivälissä uudistuksia rakennuksen kohonneen aseman vuoksi.¹⁹

¹⁷ Ruuth 1908, 126–132.

¹⁸ Ruuth 1908, 137–139.

¹⁹ Saksa & Savolainen 2015, 64.

Viipurissa toteutettiin 1500-luvun kuluessa suurempia laajennuksia ja uudistuksia kuin missään muussa Ruotsin itämaan kaupungissa. Vielä suurempia uudistuksia oli kuitenkin tiedossa 1600-luvun alusta lähtien Ruotsin saavuttaman suurvalta-aseman myötä, ja seuraavalla vuosisadalla muotoutui Viipuri, josta on yhä paljon näkyvillä nykyisen Viipurin kaupunkikuvassa.

Suurvalta-ajan Viipuri

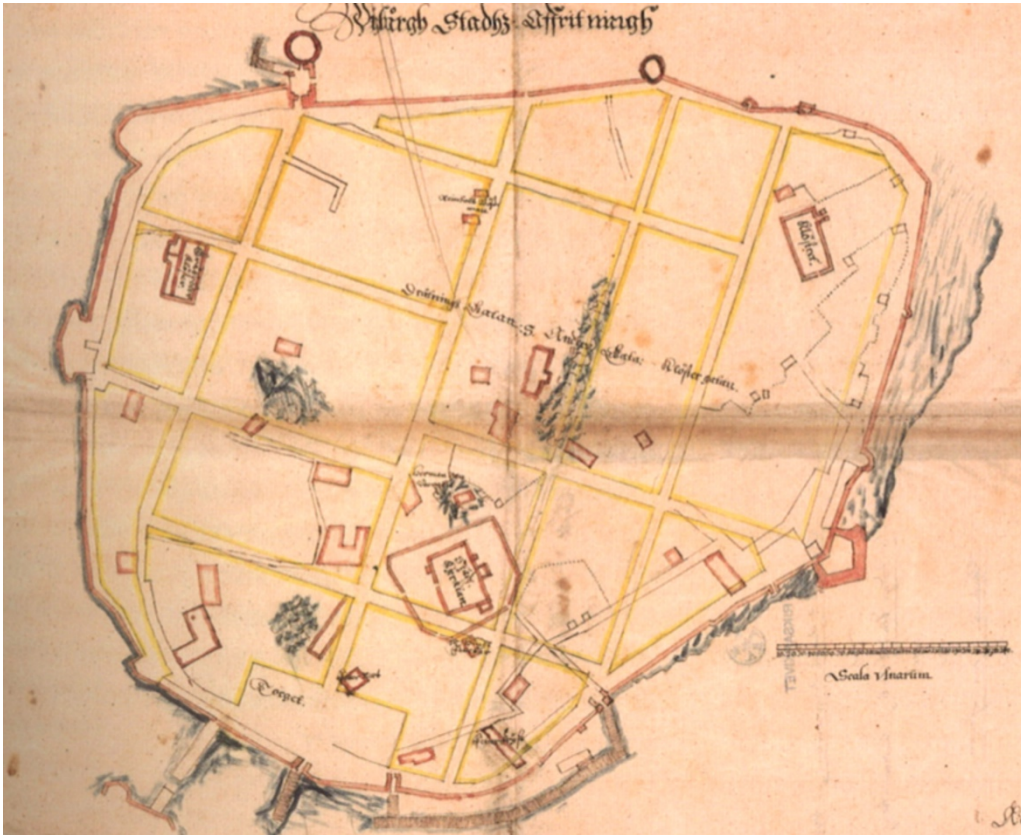
Ruotsin itäraja siirtyi kauas Viipurista Stolbovan rauhassa vuonna 1617, jolloin Ruotsi saavutti geopoliittisen suurvalta-aseman Pohjois-Euroopassa. Idänuhka siirtyi kauas Viipurin massiivisista bastioneista, ja alkoi kaupungin ulkomaankaupan loiston aika. Kaupunki kasvoi jo 1500-luvulta alkaen lännen puolelle, minne kaavoitettiin 1600-luvun puolivälissä Siikaniemen ja Tervaniemen uudet kaupunginosat.

Vanhin kaupunkimittaus, jossa näkyy Viipurin katuverkko, vuodelta 1638. Mittaus on maanmittari Olof Gangiuksen käsialaa. Ruotsin valtionarkisto.

Suurimmat muutokset kohdistuivat kuitenkin Viipurin keskiaikaisten kaupunginmuurien sisäpuolelle. Tulevaa kaupunkiuudistusta varten tehtiin vuonna 1638 epäsäännöllisen katuverkon dokumentoiva kaupunkimittaus. Kahta vuotta myöhemmin valmistui maanmittari Anders Torstenssonin piirtämä regulointisuunnitelma, jossa epäsäännöllisen katuverkon korvasi suorakulmainen ruutukaava. Taustalla oli Ruotsin kuninkaan vuonna 1619 antama kuninkaallinen kaavoituskäsky, jonka tavoite säännönmukaistaa Ruotsin

valtakunnan kaupungit heijasteli italialais-hollantilaisia suorakulmaisen renessanssikaupungin ihanteita.²⁰

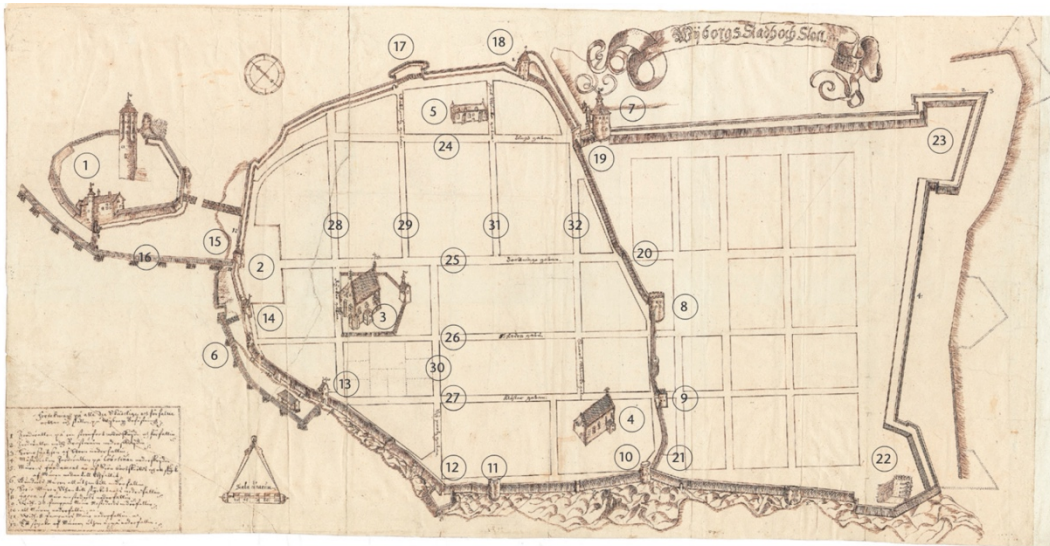
Maanmittari Anders Torstenssonin laatima Viipurin regulointisuunnitelma vuodelta 1640. Poikkeuksellisen havainnollisessa mittauksessa näkyvät punaisella säilytettävät kivitalot ja kirkot, joita tiheään kaupunkirakenteeseen puhkaistu ruutukaava erityisesti pyrki väistelemään. Ruotsin valtionarkisto.

Viipurissa regulointi onnistui paremmin kuin Turussa, missä vanhan keskustan ruutukaavoitusyritykset kaatuivat porvariston vastustukseen. Osansa lienee ollut maanmittari Anderssonin hienovaraisella regulointisuunnitelmalla, jossa uudet suorat kadut linjattiin siten, että mahdollisimman paljon kivitaloja säästy. Uusi ruutukaava väisti tuomiokirkkoa niin täpärästi, että kirkon länsinurkka hädin tuskin viisti uutta Piispankatua.

Suurvalta-ajan alku merkitsi uutta aikaa myös Viipurin kirkollisille rakennuksille. Tuomiokirkkoon tehtiin sen pohjoispuolelle todennäköisesti 1620-luvulla laajennus, johon sijoitettiin mahdollisesti hiippakuntahallinnon tarvitsemia tiloja. Reformaation jälkeen viljamakasiiniksi muutettu dominikaanikonventin kirkko korjattiin Viipurin suomalaisen seurakunnan

²⁰ Ks. esim. Ahlberg, Nils 2005. *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721*. Uppsala: Uppsala universitet.

kirkoksi vuonna 1617. Kasvava kaupunki tarvitsi kaksi kirkkorakennusta eri seurakuntien käyttöön.²¹

Viipurin kaupunginmuurien inventointikartta vuodelta 1642 esittää yksityiskohtaisesti kaupungin monumentit ja linnoituslaitteet torneineen. Ruotsin valtionarkisto.

Merkittävästi kaupunkikuvaan vaikuttanut tekijä olivat Siikaniemen ja Tervaniemen esikaupungit. Porvarit olivat rakentaneet aittojaan, ja asutustakin oli linnan länsipuolisilla rannoilla jo 1500-luvulla, mutta 1630-luvulla alkaneen reguloinnin myötä uudet läntiset kaupunginosat linjattiin ruutukaavaan. Siikaniemen ja Tervaniemen ruutuasemakaava vahvistettiin vuonna 1655, ja alueet kasvoivat aina 1710 tapahtuneeseen venäläisvalloitukseen ja tuhoon saakka.²²

Siikaniemellä sijaitsi myös Suomen kirkkoarkkitehtuurin kannalta merkittävä kohde, joka on kadonnut jälkiä jättämättä jo yli 300 vuotta sitten: Suomen ensimmäinen ristikirkko. Euroopan laajuinen ristikirkkobuumi oli käynnistynyt Rooman Pietarinkirkon uudistuksesta 1400-luvun lopulla, kun Michelangelo suunnitteli uuden Pietarinkirkon tasavartisen ristin muotoon. Pietarinkirkon alkuperäisestä suunnitelmasta tuli läpi Euroopan levinnyt muoti-ilmiö, joka rantautui Ruotsiin Tukholman Katariinankirkon suunnitelmassa vuonna 1656.²³

Vuonna 1664 rakennettua Siikaniemen kirkkoa seurasivat kymmenet muihin seurakuntiin rakennetut ristikirkot vuosisadan lopun kuluessa. Siikaniemen

²¹ Ruuth 1908, 139, 266.

²² Katajala 2020, 48–50.

²³ Ks. esim. Savolainen, Panu 2024. *Arkkitehtuurimme vuosituhanneet. Suomen arkkitehtuurin historia alusta loppuun*. Turku: Sammakko kustannus, 131–138.

kirkko oli myös Ruotsin ensimmäisiä rakennuksia, jossa ristikirkon muotokieli sovitettiin hirsi- ja puuarkkitehtuurin kielelle.²⁴

Vielä 1500-luvulla Viipurin kaupunkikuva koostui maamerkkejä lukuun ottamatta lähes kauttaaltaan puurakennuksista. 1600-luku toi muutoksen Viipurin asuntoarkkitehtuuriin, kun kivirakennukset alkoivat korvata kaupungin puutaloja. Asialla olivat etenkin vauraat saksalaistaustaiset kauppiassuvut, joiden asumisihanteeksi muotoutuivat hulppeat kivitalot etenkin Viipurin reguloinnin jälkeen.

1900-luvun alun valokuva regulointia edeltävästä kivitalosta osoitteessa Luostarinkatu 10. Kustannusosakeyhtiö Otavan kokoelma, historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Viipurissa on yhä jäljellä toistakymmentä 1640-luvun regulointia vanhempaa kivitaloa. Näitä rakennuksia pidettiin pitkään keskiaikaisina, mutta viimeaikaiset arkeologiset kaivaukset ovat tuoneet lisätietoja Viipurin vanhimpien kivitalojen iästä. Todennäköisesti ne rakennettiin vasta 1500-luvulla tai 1600-luvulla, reguloinnin ja ruutukaavan aattona.²⁵ Vauraiden kauppiassukujen kivitaloja pystytettiin uuden ruutukaavan katujen varsille 1650-luvulta alkaen. Näiden

²⁴ Ks. esim. Pettersson, Lars 1989. "Ristikirkot" Teoksessa *Ars – Suomen taide* 3. Päätoim. Salme Sarajas-Korte. Helsinki: Weilin+Göös, 242–337.

²⁵ Saksa 2020; Saksa 2021.

rakennuksien kiviseiniä on yhä jäljellä monissa Viipurin nykytaloissa, ja osa niistä, kuten Johan Croëllin rakennuttama kaksikerroksinen kivitalo Piispankadun varrella, säilyi melko alkuperäisenä toiseen maailmansotaan saakka.

Niin kutsuttu kauppiaskillan talo eli "Killankirkko" Luostarinkadun varrella rakennettiin 1600-luvun alussa juuri ennen Viipurin regulointia. 2000-luvulle asti rakennusta pidettiin keskiaikaisena, kunnes arkeologiset kaivaukset paljastivat rakennuksen alta 1500-luvun ja 1600-luvun alun kadun. Kuva: Juho Vikstedt, Viipuri ryhmä L, kulttuurihistoriallinen kokoelma, Lahden museot.

Croëllin talo värivalokuvassa vuodelta 1939. Kuva: Jalmari Lankinen, Juha Lankisen kokoelma, kuvaarkisto, Lappeenrannan museot.

Suurvalta-ajan kasvun siivittämä hulppea Viipuri tallentui ensimmäiseen kaupungista laadittuun ja säilyneeseen maisemakuvaan, joka painettiin suurvallan maisemia esittelevään kuvateokseen *Svecia antiqua et hodierna* vuonna 1701. Tämä kaupunki joutui pian pohjoisen Euroopan geopolittisen uudelleenjaon pelinappulaksi, ja Pietari suuren joukot aloittivat kaupungin piirityksen vuonna 1710 osana Suurta Pohjan sota.

Lopuksi

Viipurin yli neljäsataa vuotta kestänyt Ruotsin aika päättyi venäläisvalloitukseen kesällä 1710. Valloituksessa tuhoutuivat Viipurin esikaupungit, ja tykistötuli vahingoitti merkittävästi myös muurien suojaamaa keskiaikaista kaupunkia ja Vallin bastionikaupunginosaa. Jälleenrakennus merkitsi suuria muutoksia kaupunkikuvaan, vaikka asukaskunta suurelta osin säilyi ja vaikka Viipuri säilyi monikulttuurisena kaupunkina. Tuomiokirkko muutettiin ortodoksiseksi kirkoksi, myös länsirannat linnoitettiin, ja 1700-luvun kuluessa linnaakin uudistettiin. Ruotsin ajan jälkiä hävitti sittemmin vuoden 1793 kaupunkipalo, jonka jälkeisessä uudisrakentamisessa katosi paljon siihen asti säilynyttä Ruotsin ajan kaupunkikuvaa.

Ruotsin ajan lopun Viipuri isovihan kynnyksellä ruotsalaisten vuonna 1703 tekemässä kaupunkimittauksessa. Ruotsin valtionarkisto.

Vanhin Viipuria esittävä maisemakuva kaiverruksessa, jonka Johannes van den Aveelenin teki vuonna 1709 Erik Dahlbergin piirroksen pohjalta. Kaiverrus julkaistiin teoksessa *Svecia antiqua et hodierna*. Kungliga Biblioteket.

Nyky-Viipurissa Ruotsin aika näkyy Viipurin linnassa sekä raunioina säilyneissä keskiaikaisessa kaupunginkirkossa ja dominikaanikonventin kirkossa. Ruotsin ajasta muistuttavat myös monet regulaatiota vanhemmat ja 1600-luvun lopun kivitalot sekä keskiaikainen Raatitorni. Kaupunkirakenteessa Ruotsin aika näkyy kaupungin 1600-luvun ruutuasemakaavassa ja Panssarlahden bastionissa, joka on Pyöreän tornin ja Viipurin linnan laajennusten ja ikonisen tornin rinnalla ainoa muisto 1500-luvun Viipurista.